شیرازی، علیرضا؛ پوراحمد، علی اکبر؛ حسنی، محمدرضا (۱۳۹۵). اثربخشی کارگاه‌های آموزشی انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران شاخه خراسان با استفاده از مدل کرک پاتریک. *پژوهش‌نامه کتابداری واطلاع‌رسانی*، ۶ (۲)، ۲۶۰-۲۴۴.

اثربخشی کارگاه‌های آموزشی انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران شاخه خراسان با استفاده از مدل کرک پاتریک[1]

علیرضا شیرازی[2]، دکتر علی‌اکبر پوراحمد[3]، دکتر محمدرضا حسنی [4]

تاریخ دریافت: ۹۴/۱۱/۱۷ تاریخ پذیرش: ۹۵/۲/۱۵

چکیده

هدف: *تغییرات سریع در عصر اطلاعات فراگیری دائمی فنون جدید و ارزیابی آنها را الزامی ساخته است. برگزاری کارگاه‌های آموزشی در جهت تداوم فراگیری و اثربخشی آن ضروری به‌نظر می‌رسد. از این‌رو پژوهش حاضر به اثربخشی کارگاه‌های آموزشی انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران شاخه خراسان با استفاده از مدل کرک پاتریک می‌پردازد.*

روش: *روش پژوهش، از نظر هدف کاربردی، و از نظر ماهیت پیمایشی و تحلیلی است. جامعه آماری شامل ۱۵۶ نفر از اعضای عضو انجمن است که تا سال ۱۳۹۳ در دوره‌های آموزشی شرکت کرده‌اند. داده‌ها به‌وسیله پرسشنامه محقق ساخته که سه سطح شامل واکنش، یادگیری و رفتار را می‌سنجد گردآوری شده است.*

یافته‌ها: *نتایج به‌دست آمده نشان داد، هر چه اجرای کارگاه‌های آموزشی زیادتر شود به‌همان نسبت بر میزان رضایت، یادگیری، تغییر رفتار و مهارت فراگیران افزوده خواهد شد. مقایسه میانگین نمره‌های واکنش، یادگیری و رفتار بیانگر آن است که بین میانگین نمره کتابداران مرد با نمره کتابداران زن تفاوت معنی‌داری وجود ندارد. در مؤلفه‌های واکنش و یادگیری در بین مدارک تحصیلی مختلف تفاوت معنی‌داری وجود ندارد. اما در مؤلفه رفتار در بین دارندگان سطوح مدارک تحصیلی مختلف تفاوت معناداری مشاهده می‌شود. هر سه مؤلفه در بین گروه‌های سنی مختلف تفاوت معناداری را نشان نمی‌دهد.*

کلیدواژه‌ها: *اثربخشی، دوره‌های آموزشی، ارزیابی، واکنش، یادگیری، رفتار، مدل کرک پاتریک.*

---

۱. این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد می‌باشد.

۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد بجنورد، کارشناس دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد، sherazi57@gmail.com و shirazi@mshdiau.ac.ir

۳. استادیار و عضو هیأت‌علمی گروه علم اطلاعات و دانش شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیروان، poorahmadali@gmail.com و pourahmad@iau-shirvan.ac.ir

۴. عضو هیأت‌علمی گروه علم اطلاعات و دانش شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیروان، دانشجوی دکترای دانشگاه پیام نور واحد مشهد، Hassani.iaus@gmail.com و Hassani@iau-shirvan.ac.ir

مقدمه

در عصری که دانش بشری هر ۵ سال یک‌بار منسوخ گردیده و اطلاعات و دانش جدید جایگزین آن می‌گردد (شریعتمداری، ۱۳۸۳، ص ۲۶)، انسان‌ها ناگزیرند برای مواجه شدن با مسائل روزافزون و جدید سازمانی و حل آنها، همواره خود را با دانش و فناوری‌های جدید مجهز نمایند (صدری، ۱۳۸۳، ص ۲۴). از آنجاکه نیروی انسانی کارآمد، با ارزش‌ترین منبع هر سازمانی به‌حساب می‌آید قسمت اعظم سرمایه‌گذاری‌ها، معطوف به نیروی انسانی گردیده است. مهم‌ترین ابزاری که در این منظور مورد استفاده قرار می‌گیرد آموزش است که با هدف ارتقا کیفی سطح مهارت، دانش و نگرش افراد موجب توانمندی افراد در ایفای وظایف خود و کامیابی سازمان، مورد استفاده قرار می‌گیرد (خراسانی و حسن‌زاده بارانی‌کرد، ۱۳۸۶، ص ۴۰).

به‌دنبال دوره‌ها و کارگاه‌های آموزشی بحث ارزشیابی نیز مطرح می‌شود که این قسمت بنیادی‌ترین مرحله برنامه‌ریزی آموزشی محسوب می‌شود. آموزش‌دهندگان برای حفظ اقتدار برنامه، مدام اقدام به ارزشیابی آموزشی خود می‌نمایند (دعائی، ۱۳۷۷، ص ۱۷۷). بدون شک ارزشیابی یک فرآیند مداوم و جزء جدانشدنی برنامه‌های آموزشی نیروی انسانی قلمداد شده و حلقه اتصال و تعامل کلیه عوامل یک برنامه آموزشی (درونداد، فرآیند، برونداد) به‌حساب می‌آید. بنابراین، می‌توان مطرح نمود که ارزشیابی آموزشی، روشی مستمر و پویا برای شناسایی خطاها و کمبودهای فرآیند یاددهی یادگیری است (مهجور، ۱۳۷۴، ص ۶۶).

مدل‌های مختلفی برای ارزیابی اثربخشی دوره‌های آموزشی از سوی صاحب‌نظران مختلف ارائه شده است. یکی از این مدل‌ها *مدل کرک پاتریک*[1] است، که از جامع‌ترین روش‌های ارزیابی اثربخشی دوره‌های آموزشی است، و در سه سطح واکنش، یادگیری و رفتار فراگیران به ارزیابی دوره‌ها می‌پردازد. با توجه به تحولات اخیر در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی (نشر الکترونیکی[2]، وب ۲[3]، کتابخانه ۲[4]، آراِس اِس[5]، بلاگ‌ها[6]، ویکی‌ها[7]، خدمات پیام‌کوتاه (پیامک)[8]، پادکست[9]، وب‌سایت ترکیبی[10]، تگ‌گذاری[11]،

1. Kirkpatrick model
2. Electronic publishing
3. Web 2.0
4. Library 2.0
5. RSS
6. Blogs
7. Wikis
8. Short message service (SMS)
9. Podcast
10. Combined Website

تگ‌گذاری[1]، فاکسونومی[2]، نرم‌افزار منبع‌باز[3]، دستیابی آزاد[4] و نظایر آن)، هماهنگ شدن کتابداران با این این تغییرات و کسب دانش‌ها مهارت‌های جدید یک ضرورت انکارناپذیر برای جامعه کتابداران است.

در عصری که همواره قالب‌های اطلاعاتی و روش‌های بازیابی اطلاعات تغییر می‌کند، تنها با کسب مهارت‌های جدید است که می‌توان همگام با فناوری‌های جدید و تغییر رفتار اطلاع‌یابی کاربران پیش رفت و نیز به انتظارات جدید کاربران، پاسخ داد، چراکه گستره وسیعی از فناوری‌های اطلاعاتی در کارهای مرتبط با اطلاعات، نیازمند تغییر در شکل خدمات، نقش و مسئولیت متخصصان اطلاعات است (کانجیلان[5]، ۱۳۸۰، ص ۶۰).

در ایران آموزش ضمن خدمت برای کتابداران عمدتاً در چند شهر بزرگ از قبیل تهران و مشهد و شیراز و فقط در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌ها صورت می‌گیرد. این دوره‌ها عمدتاً از سوی انجمن کتابداران استانی برگزار می‌گردد. انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران (شاخه خراسان) نیز یکی از انجمن‌های فعال است و سالانه کارگاه‌های متعددی را در زمینه‌های مختلف به‌ویژه مباحث نوین و روز کتابداری برگزار می‌نماید. تاکنون تحقیقی در زمینه میزان اثربخشی کارگاه‌های برگزار شده از سوی انجمن کتابداری در تهران و استان‌های مختلف صورت نگرفته است. لذا در راستای هدف مذکور در این پژوهش برآنیم تا با استفاده از مدل کرک پاتریک به‌بررسی کارگاه‌های فوق بپردازیم و به این سؤال پاسخ دهیم که آیا میان کارگاه‌های برگزار شده و تغییر در یادگیری، رفتار و واکنش فراگیران رابطه معنی‌داری وجود دارد؟

مروری کوتاه بر پژوهش‌های پیشین

با توجه به اینکه در زمینه میزان اثربخشی کارگاه‌های آموزشی انجمن‌های کتابداری براساس الگوی کرک پاتریک تاکنون تحقیقی انجام نشده است نتایج این تحقیق می‌تواند مسئولین انجمن کتابداری را در جهت انتخاب نوع، موضوع، نحوه برگزاری، شناسایی نقاط ضعف و قوت کارگاه‌ها به‌منظور تأثیرگذاری بیشتر کارگاه‌های آموزشی یاری برساند. به‌منظور آشنایی با یافته‌های پژوهشی در زمینه برگزاری کارگاه‌ها انجام شده، به‌طور خلاصه ارائه می‌شوند:

اردلان (۱۳۷۳) به‌بررسی ضرورت آموزش ضمن خدمت کتابداران در کتابخانه‌های مرکزی

1. Tagging
2. Foksonomy
3. open source software
4. Open Access
5. Kanjilan

دانشگاه‌های تابعه وزارت فرهنگ و آموزش عالی ایران پرداخته و به همین منظور تعداد ۴۶ نفر از کتابداران متخصص شاغل در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌ها را مورد پرسش قرار داده است و در پایان پژوهش به این نتیجه رسیده است که آموزش ضمن خدمت، آموزش رسمی دانشگاهی و آموزش مستمر به‌ترتیب رتبه‌های اول تا سوم را به خود اختصاص داده‌اند. از میان موضوعات مختلف، فناوری اطلاعات از سوی ۸۰ درصد از کتابداران مهم‌ترین موضوع و تهیه و سفارشات (۶۰ درصد)، خدمات مرجع (۶۰ درصد)، نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی (۵۷/۵ درصد) و سازماندهی مواد (۵۵ درصد) به‌ترتیب در اولویت‌های بعدی قرار گرفته بودند. در تحقیق دیگری اسدی‌کیا (۱۳۷۴) به‌بررسی وضعیت آموزش‌های ضمن خدمت در شهر تهران (با تأکید بر سال‌های ۱۳۷۳ و ۱۳۷۴) پرداخته و در شهر تهران ۹ مرکز دولتی شناسایی شده است که مبادرت به اجرای این دوره‌ها کرده‌اند. در تحقیق وی وضعیت این آموزش‌ها با استفاده از روش پیمایشی و پرسش از مراکز مجری و شرکت‌کنندگان دوره‌ها مورد بررسی قرار گرفته است. اطلاعات به‌دست آمده نشان می‌دهد که هر یک از این مراکز به‌طور مستقل به طراحی دوره پرداخته و هدف اکثر آنها از اجرای این دوره‌ها تأمین نیازهای آموزشی کتابداران و اطلاع‌رسانان غیرمتخصص بوده است. نتایج به‌دست آمده حاکی از آن است که شناخت روشنی از این آموزش‌ها و اهمیت آنها وجود ندارد. از نظر بیشتر شرکت‌کنندگان حضور مدرسان مجرب و آشنایی با سایر کتابداران و کتابخانه‌ها از جمله نقاط قوت و فشردگی دوره‌ها، کمبود منابع و امکانات آموزشی، امکانات رفاهی نامناسب، فضای آموزشی نامناسب و هماهنگ نبودن سطح کلاس از جمله نقاط ضعف دوره‌ها بوده است.

در تحقیق دیگری، کولائیان (۱۳۸۸) تحت عنوان بررسی نظرات یادگیرندگان و مدرسین در مورد دوره‌های آموزش ضمن خدمت کتابداری و اطلاع‌رسانی مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی بین سال‌های ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۳ به‌بررسی اثربخشی این دوره‌ها پرداخته است. از جمله نتایجی که از این پژوهش به‌دست آمد، رضایت ۷۹ درصد مدرسین از مدیریت زمان در دوره‌ها، نارضایتی ۳۶ درصد مدرسین از وضعیت نور، صدا، گرمایش و سرمایش کلاس‌ها، رضایت ۸۰ درصد یادگیرندگان از نحوه فراخوانی در دوره‌ها، نارضایتی ۳۸ درصد یادگیرندگان از خدمات فوق برنامه و رضایت ۸۵ درصد یادگیرندگان از میزان تسلط و آمادگی مدرسین در امر تدریس در طول دوره‌ها می‌باشد.

در پژوهشی صباغیان و میرمعینی (۱۳۸۳) میزان اثربخشی کارگاه‌های آموزشی برگزار شده در دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی و دانشگاه شهید بهشتی را بررسی کردند. در مقاله‌ای، پریرخ و دیگران (۱۳۹۰) به‌بررسی تأثیر کارگاه سواد اطلاعاتی زمینه‌گرا در تحول درک دانشجویان تحصیلات تکمیلی از

مفاهیم سواد اطلاعاتی و رشد مهارت‌های آنان در جستجوی اطلاعات و بهره‌گیری از آن در پیشبرد پژوهش، پرداختند. در مقاله دیگر نوشته شده توسط مرضیه سیامک (۱۳۸۸) به‌بررسی وضعیت سواد اطلاعاتی دانشجویان کاردانی کتابداری و اطلاع‌رسانی و تأثیر محیط دانشگاهی بر سطح سواد اطلاعاتی آنان تحقیق نمود. قارلی (۱۳۹۴) تحقیقی در زمینه میزان اثربخشی دوره‌های آموزش‌های برگزار شده در شهرداری براساس الگوی ارزشیابی کرک پاتریک انجام داد. نتایج حاصل از این تحقیق نشان می‌دهد که برگزاری دوره‌های آموزشی از دید شهرداران در تمامی سطوح به استثناء سطح دوم تأثیر معنی‌داری داشته است، این در حالی است که مدیران مالی برگزاری این دوره‌ها را در تمامی سطوح بی‌تأثیر دانسته‌اند. علاوه بر این نتایج حاصل از تحقیق حاضر نشان می‌دهد که برگزاری این دوره‌ها در سطح دوم از نظر شهرداران و مدیران مالی بی‌فایده بوده است.

پژوهش‌های انجام شده در خارج از ایران

لی ژانگ[1] (۲۰۰۳) در پژوهشی به اثربخشی آموزش و توسعه کارکنان در کتابخانه‌های دانشگاهی کانزاس و اوکلاهاما پرداخته است. در این پژوهش به‌منظور سنجش و شناسایی حوزه‌های آموزش و توسعه کارکنان از پرسشنامه استفاده شده است. در این پرسشنامه انواع مهارت‌های رایانه (وب‌گردی، روش‌های جستجو، طراحی صفحات وب و ...)، انواع مهارت‌های ارتباطی (مهارت‌های نوشتاری، گفتاری، ایجاد ارتباط با مراجعین سخت و ...)، انواع مهارت‌های مدیریتی (آموزش نیروهای تازه استخدام شده، نظارت بر آموزش استخدام‌شوندگان، مدیریت پروژه و ...)، میزان اهمیتی که کتابخانه در حمایت آموزش کارکنان از خود نشان می‌دهد (تأثیر حضور دوره‌های آموزشی در ارزشیابی، تخصیص بودجه برای اهداف آموزشی، ارتباط آموزش با اضافه دستمزد و...)، روش‌های برگزاری دوره‌های آموزشی (دوره‌های آموزش مداوم، ویدئو کنفرانس، بحث‌های رودررو و ...) روش‌های آموزش توجیهی (سرپرستان، همکاران، وضعیت کنفرانس‌ها و ...) استفاده شده است. در واقع محقق شناسایی اولویت‌های آموزشی را اولین گام در رسیدن به اثربخش بودن آموزش‌ها ذکر کرده است.

در تحقیقی دیگر پالیچینو[2] (۲۰۰۷) به‌بررسی مزیت‌های استفاده از سطوح چهارگانه کرک پاتریک به ارزیابی از دوره‌های آموزشی پرداخته است و پیشنهادها و رهنمودهایی برای هماهنگی سازمان‌هایی که از مدل کرک پاتریک استفاده می‌کنند، در ارزیابی اثربخشی دوره‌های آموزشی ارائه کرده است. لای

---

1. Li zhang
2. Pulchino, Joseph Paul

وادیت[1] (۲۰۱۰) در مقاله‌ای با عنوان «گام برداشتن در جهت بهبود اثربخشی آموزش ضمن خدمت کارکنان از طریق مربیگری» بیان می‌کنند که مربی این دوره‌ها به‌طور گسترده‌ای به‌عنوان یک جنبه مهم برای آماده‌سازی حرفه‌ای کارکنان تازه‌کار به رسمیت شناخته شده است. یافته‌ها نشان داد که تعامل پویا بین مربیان آموزش ضمن خدمت، کارکنان و اساتید دانشگاه‌ها به شکل فرصت‌های یادگیری برای کارکنان در آموزش‌های حین خدمت درآمده است.

به‌طور کلی، مرور پژوهش‌های داخلی و خارجی نشان می‌دهد که بیشتر پژوهش‌ها، ارزشیابی اثربخشی آموزش را در سطح واکنش و یادگیری انجام داده‌اند و تعداد کمتری از پژوهش‌ها به ارزشیابی اثربخشی آموزش در دو سطح رفتار و نتایج پرداخته‌اند. این مسئله می‌تواند به‌دلیل ساده‌تر بودن انجام پژوهش در دو مرحله نخست و پیچیده بودن آن در دو مرحله رفتار و نتایج باشد. لازم به ذکر است که انجام پژوهش در سطح نتایج مستلزم سپری‌شدن زمانی از مرحله آموزش است تا بتوان نتایج حاصله از آن را در سازمان مربوطه سنجید.

هدف‌های پژوهش

هدف اصلی این پژوهش بررسی اثربخشی کارگاه‌های آموزشی انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران شاخه خراسان با استفاده ا ز مدل کرک پاتریک می‌باشد. هدف‌های فرعی عبارت است:

- بررسی رابطه اجرای کارگاه‌های آموزشی انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران شاخه خراسان بر رضایت شرکت‌کنندگان (واکنش)؛
- بررسی رابطه اجرای کارگاه‌های آموزشی انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران شاخه خراسان بر میزان افزایش دانش فراگیران (یادگیری)؛
- بررسی رابطه اجرای کارگاه‌های آموزشی کتابداران انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران شاخه خراسان بر تغییر رفتار و مهارت کتابداران (رفتار)؛
- بررسی رابطه اجرای کارگاه‌های آموزشی انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران شاخه خراسان نسبت به محتوای مطالب ارائه شده و امکانات دوره‌های آموزشی؛
- بررسی رابطه جنسیت، تحصیلات و بررسی رابطه سن و اشتغال با مؤلفه‌های واکنش، یادگیری و رفتار مدل کرک پاتریک در کارگاه‌های آموزشی انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران شاخه خراسان.

1. Edith Lai

فرضیه‌های پژوهش

همان‌طور که مطالعه متون پیشین نشان داد، با توجه به اینکه در زمینه میزان اثربخشی کارگاه‌های آموزشی انجمن کتابداری براساس الگوی کرک پاتریک تاکنون تحقیقی انجام نشده است نتایج این تحقیق می‌تواند مسئولین انجمن کتابداری را در جهت انتخاب نوع و موضوع کارگاه‌ها، نحوه برگزاری آنها و شناسایی نقاط قوت و ضعف آنها به‌منظور تأثیرگذاری بیشتر کارگاه‌های آموزشی یاری رساند. از این‌رو، بر مبنای مرور نوشتار و شناسایی شکاف پژوهشی، سه فرضیه اصلی پژوهش شکل گرفت:

۱. میان برگزاری کارگاه‌های آموزشی توسط انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران شاخه خراسان با میزان رضایت شرکت‌کنندگان رابطه معنی‌داری وجود دارد (واکنش).
۲. میان برگزاری کارگاه‌های آموزشی توسط انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران شاخه خراسان با میزان افزایش دانش فراگیران از این دوره‌ها رابطه معنی‌داری وجود دارد (یادگیری).
۳. میان برگزاری کارگاه‌های آموزشی توسط انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران شاخه خراسان با تغییر رفتار و مهارت فراگیران رابطه معنی‌داری وجود دارد (تغییر رفتار).

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر ماهیت پیمایشی و تحلیلی است. برای گردآوری اطلاعات از پرسشنامه محقق‌ساخته مخصوص فراگیران کارگاه‌های آموزشی بر پایه مدل کرک پاتریک استفاده شده است. جامعه مورد بررسی نیز کلیه کتابداران عضو انجمن کتابداری خراسان شرکت‌کننده در کارگاه‌های آموزشی انجمن می‌باشند، که تعداد آنها (تا سال ۱۳۹۳) برابر ۱۵۶ نفر بوده است، که تعداد ۱۱۱ نفر به‌وسیله شیوه نمونه‌گیری تصادفی ساده طبق فرمول کوکران برای جامعه آماری مشخص شدند. روش جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش کتابخانه‌ای و میدانی است.

آزمون فرضیه‌های پژوهش

در این پژوهش برای آزمون فرضیه‌های تحقیق از آزمون مقایسه میانگین‌ها (t استودنت و تحلیل واریانس) استفاده شده است. جهت تجزیه‌وتحلیل داده‌ها از نرم‌افزار آماری اس.پی.اس.اس[1] نسخه ۱۱.۵ استفاده شده است. برای روایی ابزار موردنظر از روایی محتوایی استفاده شده است. توسط استاد راهنما و

1. SPSS

کارشناسان (اساتید رشته مدیریت آموزشی) مجرب و در جامعه کوچکی پیش‌آزمایی و نواقص آن برطرف گردیده است. به‌منظور آزمون پایایی از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است. محقق در این پژوهش برای دانستن اینکه آیا سؤالات پرسشنامه دارای قابلیت اطمینان (پایایی) قابل‌قبول است یا نه از روش آلفای کرونباخ استفاده کرد و از طریق اجرای طرح مقدماتی تعداد ۳۰ عدد پرسشنامه، را به‌طور تصادفی میان افراد جامعه موردنظر توزیع کرد و نتایج حاصل را با استفاده از نرم‌افزار اس.پی.اس.اس نسخه ۱۱.۵ مورد تجزیه‌وتحلیل قرار گرفت. ضریب آلفای کرونباخ برای پرسشنامه (۹۶ /۰=α) به‌دست آمد که این ضریب بیانگر آن است که سؤالات پرسشنامه از پایایی لازم جهت اجرا برخوردار است. براساس آن، پایایی سؤال‌های مربوط به دو فرضیه پژوهش به‌صورت جداگانه محاسبه شد، مقدار آلفای کرونباخ به‌دست آمده از سؤال‌های فرضیه اول پژوهش برابر با ۰/۹۱۸ و میزان آلفای کرونباخ مربوط به سؤال‌های فرضیه دوم پژوهش برابر با ۰/۹۴۹ می‌باشد و میزان آلفای کرونباخ مربوط به سؤال‌های فرضیه سوم پژوهش برابر با ۰/۹۴۱ می‌باشد.

تحلیل یافته‌ها و ارائه نتایج

با توجه به محدودیت‌هایی که در سال شروع تحقیق برای انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران شاخه خراسان از طرف دانشگاه فردوسی پیش آمد، اجازه برگزاری کارگاه‌های آموزشی به انجمن داده نشد. دلیل در نظر نگرفتن سطح نتایج مدل علاوه بر محدودیت‌های پژوهش، ناهمگون بودن سازمان‌ها و اداره‌های کتابداران شاغلی بود که در کارگاه‌ها شرکت کرده بودند. در تحقیق حاضر از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شد. در ابتدا سؤالات عمومی شامل سؤالاتی در مورد خصوصیات کتابداران (مانند سطح تحصیلات، سن، جنسیت و ...) و سپس سؤالات اختصاصی پروژه مطرح شده است. این پرسشنامه دارای سه سطح می‌باشد. در سطح اول واکنش، در سطح دوم یادگیری و در سطح سوم رفتار فراگیران مورد سنجش قرار می‌گیرد. این پرسشنامه مجموعاً دارای ۴۴ سؤال در طیف لیکرت ۵ درجه‌ای (یک به‌معنای خیلی‌کم، دو به‌معنای کم، سه به‌معنای متوسط، چهار به‌معنای زیاد و پنج به‌معنای خیلی زیاد) می‌باشد. حداقل نمره کسب‌شده توسط آزمودنی‌ها در این پرسشنامه ۴۴ و بیشترین ۲۲۰ و میانگین ۱۳۲ می‌باشد.

فرضیه اول به‌دنبال بررسی درستی این ادعا است که میان برگزاری کارگاه‌های آموزشی کتابداران انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران شاخه خراسان با میزان رضایت شرکت‌کنندگان رابطه معنی‌داری

وجود دارد (واکنش). برای آزمون این فرضیه از آزمون آماری استودنت تک نمونه‌ای[1] استفاده شد. با توجه به جدول شماره (۱) که مفروضات آزمون t تک متغیره برای فرضیه اول را نشان می‌دهد، می‌توان گفت: چون از یک‌طرف مقدار t محاسبه شده برابر ۱۷/۰۱۵و بیشتر از مقدار t جدول بحرانی {۱/۹۶} با درجه آزادی ۱۱۰ و از طرف دیگر هم با توجه به اینکه سطح معناداری در جدول قید شده (۰/۰۰۰) و کمتر از پنج درصد (Sig< 0.05) است، در نتیجه فرضیه صفر رد و فرضیه پژوهش پذیرفته می‌شود. یعنی برگزاری کارگاه‌های آموزشی کتابداران انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران شاخه خراسان بر میزان رضایت شرکت‌کنندگان تأثیر مثبت و معناداری دارد. به‌عبارت دیگر هرچه اجرای یا (برگزاری) کارگاه‌های آموزشی زیادتر شود به‌همان نسبت بر میزان رضایت شرکت‌کنندگان نیز افزوده خواهد شد.

جدول ۱. نتایج آزمون استودنت تک نمونه‌ای و شاخص‌های آماری مربوط به فرضیه اول پژوهش

متغیر	(Test Value) ارزش آزمون= ۸۴				
	مقدار t جدول بحرانی	مقدار t محاسباتی	درجه آزادی	سطح معناداری	اختلاف میانگین‌ها
واکنش	۱/۹۶	۱۷/۰۱۵	۱۱۰	۰/۰۰۰	۲۴/۰۹۰۱

نتایج این فرضیه همچنین نشان داد که فراگیران بیشترین موافقت (۹۰ درصد مجموع زیاد و خیلی زیاد) از وضعیت مدرس کارگاه (میزان تسلط استاد به اداره کلاس و تدریس سرفصل‌های تعیین‌شده در طول کارگاه)، وضعیت محتوای کارگاه (کاربردی و عملی بودن موضوعات) (۳۸/۷ درصد بیشترین موافقت را با گویه خیلی زیاد داشتند)، تناسب مدت کارگاه با مقدار مطالب (۴۳/۲ درصد بیشترین موافقت را با گویه زیاد داشتند)، وضعیت امکانات و نظم کارگاه (بهره‌گیری از وسایل کمک آموزشی) (۴۱/۳ درصد بیشترین موافقت را با گویه زیاد داشتند)، نحوه اجرای کارگاه از لحاظ نظم (۴۷/۷ درصد بیشترین موافقت را با گویه زیاد داشتند) و ارزیابی از محل برگزاری کارگاه (۴۵/۹ درصد بیشترین موافقت را با گویه زیاد داشتند) رضایت‌مند بودند.

فرضیه دوم این تحقیق به‌دنبال آن است میان برگزاری کارگاه‌های آموزشی کتابداران انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران شاخه خراسان با میزان افزایش دانش فراگیران از این کارگاه‌ها رابطه معنی‌داری وجود دارد (یادگیری). مشابه فرضیه قبل، برای آزمون فرضیه دوم پژوهش نیز از آزمون استودنت تک نمونه‌ای استفاده شد (جدول ۲).

---

1. One- sample T Test

جدول ۲. نتایج آزمون استودنت تک نمونه‌ای شاخص‌های آماری مربوط به فرضیه دوم

متغیر	(Test Value) ارزش آزمون= ۲۴				
	مقدار t جدول بحرانی	مقدار t محاسباتی	درجه آزادی	سطح معناداری	اختلاف میانگین‌ها
دانش فراگیران (یادگیری)	۱/۹۶	۹/۲۶۱	۱۱۰	۰/۰۰۰	۵/۳۵۱۴

بر این اساس، چون از یک‌طرف مقدارt محاسبه شده برابر ۹/۲۶۱ و بیشتر از مقدار t جدول بحرانی (۱/۹۶) با درجه آزادی ۱۱۰ و از طرف دیگر هم با توجه به اینکه سطح معناداری در جدول قید شده (۰/۰۰۰) و کمتر از پنج درصد (Sig<0/05) است، در نتیجه فرضیه صفر رد و فرضیه پژوهش پذیرفته می‌شود. یعنی برگزاری کارگاه‌های آموزشی کتابداران انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران شاخه خراسان بر میزان افزایش دانش فراگیران از این کارگاه‌ها تأثیر مثبت و معناداری دارد. به‌عبارت دیگر هر چه اجرای یا (برگزاری) کارگاه‌های آموزشی زیادتر شود به‌همان نسبت میزان دانش فراگیران نیز افزایش خواهد یافت.

ریز نتایج حاصل از فرضیه دوم بیانگر این مطلب است که کارگاه‌های آموزشی موجب افزایش اطلاعات و دانش عمومی و اختصاصی شغلی (۴۴/۱ درصد بیشترین موافقت را با گویه زیاد در موضوع افزایش اطلاعات و دانش عمومی شغلی و ۵۳/۲ درصد بیشترین موافقت را با گویه زیاد در موضوع افزایش اطلاعات و دانش اختصاصی شغلی فراگیران داشتند)، علاقه شغلی (۳۷/۸ درصد بیشترین موافقت را با گویه زیاد داشتند)، علاقه‌مند به تغییر رفتار در شغل (۴۱/۴ درصد بیشترین موافقت را با گویه زیاد داشتند) و موجب علاقه و تلاش برای یادگیری مستمر (۴۵/۹ درصد بیشترین موافقت را با گویه زیاد داشتند) در فراگیران شده است.

فرضیه سوم این تحقیق در پی اثبات وجود رابطه معنادار میان کارگاه‌های آموزشی برگزار شده انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران شاخه خراسان و تغییر رفتار و مهارت فراگیران بود. برای آزمون این فرضیه از آزمون آماری استودنت تک نمونه‌ای استفاده شد.

جدول ۳. نتایج آزمون استودنت تک نمونه‌ای شاخص‌های آماری مربوط به فرضیه سوم

متغیر	(Test Value) ارزش آزمون= ۲۴				
	مقدار t جدول بحرانی	مقدار t محاسباتی	درجه آزادی	سطح معناداری	اختلاف میانگین‌ها
رفتار	۱/۹۶	۷/۰۷۹	۱۱۰	۰/۰۰۰	۴/۴۲۳۴

با توجه به جدول شماره (۳) که مفروضات آزمون t تک متغیره برای فرضیه اول را نشان می‌دهد، می‌توان گفت: چون از یک‌طرف مقدار t محاسبه شده برابر ۰/۰۷۹ و بیشتر از مقدار t جدول بحرانی {۱/۹۶} با درجه آزادی ۱۱۰ و از طرف دیگر هم با توجه به اینکه سطح معناداری در جدول قید شده (۰/۰۰۰) و کمتر از پنج درصد ($Sig< 0.05$) است، در نتیجه فرضیه صفر رد و فرضیه پژوهش پذیرفته می‌شود. یعنی برگزاری کارگاه‌های آموزشی کتابداران انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران شاخه خراسان بر تغییر رفتار و مهارت فراگیران تأثیر مثبت و معناداری دارد. به‌عبارت دیگر هر چه اجرای یا (برگزاری) کارگاه‌های آموزشی زیادتر شود به‌همان نسبت میزان تغییر رفتار و مهارت فراگیران نیز افزایش خواهد یافت.

ریز نتایج حاصل از فرضیه سوم نمایانگر این مطلب است که کارگاه‌های آموزشی موجب افزایش به‌کارگیری روش‌های جدید و نوآورانه در محل کار (۳۵/۵ درصد بیشترین موافقت را با گویه زیاد داشتند)، کارگاه‌های تخصصی را علاقه‌مند به شرکت در برنامه‌های آموزشی کرد (۴۵/۹ درصد بیشترین موافقت را با گویه زیاد داشتند)، علاقه‌مند به تغییر رفتار (۴۱/۴ درصد بیشترین موافقت را با گویه زیاد داشتند) در فراگیران شده است.

نتیجه

آزمون فرضیه اول تحقیق مبنی بر وجود رابطه میان برگزاری کارگاه‌های آموزشی کتابداران انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران شاخه خراسان با میزان رضایت شرکت‌کنندگان (واکنش) مورد تأیید قرار گرفت.

نتایج حاصل از فرضیه اول تحقیق نمایانگر این مطلب است که واکنش‌های مناسب باعث انجام کارگاه‌های آموزشی بعدی گردیده و کارکنان دیگر را تشویق به‌شرکت در این کارگاه‌ها می‌کند. نتایج ارزشیابی واکنش نیز می‌تواند در این استمرار تأثیر داشته باشد، به‌طور کلی در این سطح، واکنش افراد نسبت به دوره آموزشی و تجارب یادگیری سنجیده می‌شود. اینکه آیا فراگیران از برنامه آموزشی لذت می‌برند و از آن راضی بودند؟ به‌بیان دیگر واکنش شرکت‌کنندگان در کارگاه نسبت به عواملی از قبیل مدرس، سرفصل‌های درس، شیوه ارائه، جدول زمان‌بندی، تسهیلات و فعالیت‌های یادگیری کارگاه مدنظر می‌باشد که ساده‌ترین و متداول‌ترین رویکرد ارزشیابی برنامه‌های آموزشی است. پس از پایان کارگاه آموزشی می‌توان عکس‌العمل شرکت‌کنندگان در کارگاه را درباره اینکه تا چه حد از کارگاه راضی بوده‌اند، سنجید. نتایج حاصل نشان داد که فراگیران از وضعیت مدرس کارگاه (توانایی اداره کلاس، تسلط

به موضوع کارگاه و توانایی پاسخ‌گویی به سؤالات، ارتباط مطالب ارایه شده با موضوع کارگاه)، وضعیت محتوای کارگاه (کاربردی و عملی بودن موضوعات، تناسب مدت کارگاه با مقدار مطالب، هماهنگی بین محتوای کارگاه و نیازهای آموزشی) وضعیت امکانات و نظم کارگاه (بهره‌گیری از وسایل کمک آموزشی، نحوه اجرای کارگاه از لحاظ نظم و ارزیابی از محل برگزاری کارگاه) رضایت‌مند بودند. نتایج این فرضیه با نتایج پژوهش‌های امیری و شاه‌محمدی (۱۳۸۹)، مطلبی‌نژاد (۱۳۸۹)، زارعی (۱۳۸۹)، مهدوی‌خواه (۱۳۹۰)، فرجی (۱۳۹۰)، نظامیان پورجهرمی (۱۳۹۰)، جلیلوند (۱۳۹۰)، شجاع (۱۳۹۰)، رضائی فورگ (۱۳۹۱)، همسو می‌باشد.

آزمون فرضیه دوم این تحقیق مبنی بر تأثیر برگزاری کارگاه‌های آموزشی کتابداران انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران شاخه خراسان بر میزان افزایش دانش فراگیران از این کارگاه‌ها (یادگیری) مورد تأیید قرار گرفت. نتایج حاصل از فرضیه دوم تحقیق بیانگر این مطلب است که کارگاه‌های آموزشی موجب افزایش تخصص، افزایش اطلاعات علمی و دانش فنی، علاقه شغلی، ایجاد نگرش جدید نسبت به شغل و موجب علاقه و تلاش برای یادگیری مستمر در فراگیران شده است. نتایج این فرضیه همسو با نظریه بارون وگرنبرگ و همچنین با نتایج پژوهش‌های مطلبی‌نژاد (۱۳۸۹)، مهدوی‌خواه (۱۳۹۰)، جلیلوند (۱۳۹۰)، نظامیان پورجهرمی (۱۳۹۰)، شجاع (۱۳۹۰)، رضائی فورگ (۱۳۹۱)، همسو و با پژوهش امیری و شاه‌محمدی (۱۳۸۹)، زارعی (۱۳۸۹)، قارلی (۱۳۹۴)، کلیتون و هیوز (۲۰۱۰) غیرهمسو می‌باشد. شاید علت این امر نحوه و کیفیت برگزاری کارگاه‌های مذکور باشد.

آزمون فرضیه سوم تحقیق مبنی بر وجود رابطه معنادار میان کارگاه‌های آموزشی برگزار شده انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران شاخه خراسان و تغییر رفتار و مهارت فراگیران (تغییر رفتار) نیز مورد تأیید قرار گرفت. نتایج حاصل از فرضیه سوم تحقیق نمایانگر این مطلب است که کارگاه‌های آموزشی موجب افزایش توان انجام کارهای پیچیده و دشوار، کاهش مشکلات و اشکالات کاری، توانایی و آمادگی قبول مسئولیت‌های جدید، افزایش به‌کارگیری روش‌های جدید انجام کار، افزایش به‌کارگیری صحیح ابزار و وسایل کار موردنیاز، ایجاد حس انعطاف‌پذیری و همکاری گروهی، رعایت نظم و انضباط، افزایش سرعت انجام کار در فراگیران شده است. همچنین نتایج این تحقیق همسو با نتایج امیری و شاه‌محمدی (۱۳۸۹)، مطلبی‌نژاد (۱۳۸۹)، زارعی (۱۳۸۹)، مهدوی‌خواه (۱۳۸۹)، جلیلوند (۱۳۹۰)، رضایی (۱۳۹۱)، همچنین با تحقیقات مطلبی‌نژاد (۱۳۸۹)، نظامیان پورجهرمی و همکاران (۱۳۹۰)، شجاع (۱۳۹۰)، غیرهمسو می‌باشد؛ شاید علت این امر به تفاوت در محتوا و کیفیت برگزاری کارگاه‌های مورد بررسی با

کارگاه‌های مورد بررسی در تحقیق حاضر مرتبط باشد.

نتایج حاصل از نقش متغیرهای تعدیل‌کننده پژوهش در متغیرهای وابسته تحقیق نمایانگر این مطلب است که بین میانگین نمره مؤلفه‌های واکنش، یادگیری و رفتار در مردان و در زنان تفاوت معناداری وجود دارد. بنابراین می‌توان به آموزش یکسانی برای شرکت‌کنندگان زن و مرد پرداخت و نیازی به تفکیک کلاس‌ها براساس جنسیت و بالا بردن هزینه آموزش نیست. نتایج حاصل از تحقیق نمایانگر این مطلب است که اثربخشی کارگاه‌های آموزشی برگزار شده در سطوح تحصیلی در بین شرکت‌کنندگان در مؤلفه‌های واکنش و یادگیری تفاوت معناداری وجود ندارد، اما بین سطوح تحصیلی مختلف در بین شرکت‌کنندگان در مؤلفه رفتار تفاوت معناداری وجود دارد. محقق بر این باور است که کارگاه‌های آموزشی به‌دلیل غیرحرفه‌ای بودن و یا نبود نیازسنجی آموزشی قبل از برگزاری کارگاه‌ها باعث شده است که به افراد با تحصیلات متفاوت آموزش‌های یکسان داده شود که این موضوع از اثربخشی این کارگاه‌ها کاسته است.

میانگین امتیاز به‌دست آمده برای ابعاد ۳ گانه اثربخشی نشان می‌دهد که هر سه بعد اثربخشی کارگاه‌های آموزشی انجمن علمی کتابداران خراسان امتیازی در حد بالا را داشته‌اند و در بین ابعاد ۳ گانه بعد واکنش فراگیران با میانگین اثربخشی (۱۰۸/۰۹) نسبت به سایر ابعاد در وضعیت بهتری قرار دارد، بعد یادگیری با میانگین (۲۹/۳۵) در رده دوم، بعد رفتار با میانگین (۲۸/۴۲) در دوره سوم قرار دارد. پس می‌توان اظهار داشت که کارگاه‌های آموزشی انجمن علمی کتابداران خراسان از بعد انتقال مفاهیم اثر بخش‌تر بوده است و هر چه وارد ابعاد عملیاتی می‌شویم از اثربخشی کارگاه‌ها کاسته می‌شود که این می‌تواند به‌دلیل تأکید بر مباحث تئوریکی در طول عدم وجود انگیزه لازم در فراگیران برای کسب دانش و ایجاد تحول در خودشان باشد.

براساس آنچه گفته شد، پیشنهادهایی برای انجام پژوهش‌های بیشتر در این زمینه ارائه می‌شود:

پیشنهادهای کاربردی

۱. طراحی و اجرای کارگاه‌های آموزشی با تأکید بر کارگاه‌های کاربردی و عملی

۲. فراهم آوردن وسایل و تجهیزات کمک آموزشی مدرن و استفاده از مدرسین سطح علمی بالا.

۳. از اعضای انجمن علمی کتابداران خراسان و شرکت‌کنندگان در کارگاه‌ها در طراحی، اجرا و ارزشیابی برنامه‌ها و فعالیت‌های آموزشی کمک گرفته شود تا هم اعضا با توجه به نیازهایشان در فرآیند برنامه‌ریزی شرکت نمایند و هم روحیه همکاری و تشریک مساعی خود را که یکی از ارکان اساسی

تشکیل انجمن علمی کتابداران خراسان می‌باشد، حفظ نمایند.

۴. در طراحی کارگاه‌های آموزشی قبل از هر چیز نیازسنجی دقیق صورت پذیرد و سپس مراحل هدف‌گذاری، برنامه‌ریزی، اجرا و ارزشیابی براساس آن انجام گیرد.

۵. اهداف کارگاه‌ها کاملاً شفاف‌سازی شود و این اهداف به‌صورتی تنظیم گردند که قابل‌دستیابی باشند.

۶. کارگاه‌ها در بازه زمانی مناسب اجرا شوند.

۷. نظارت مستمر بر کارگاه‌ها از جانب مسئولان اجرایی وجود داشته باشد.

۸. جهت ارزشیابی از آزمون‌های دقیق و دارای اعتبار بالا استفاده گردد.

پیشنهادهای پژوهشی

۱. بررسی عوامل مؤثر بر افزایش اثربخشی کارگاه‌های آموزشی انجمن علمی کتابداران خراسان: ضروری است که عواملی که باعث افزایش کارآمدی کارگاه‌های آموزشی می‌شود از زمان برنامه‌ریزی تا اجرا را توسط عوامل برگزاری پیش‌بینی شود تا بازخورد مثبت این کارگاه‌ها در محیط کار فراگیران دیده شود.

۲. مطالعه اثربخشی کارگاه‌های آموزشی در استان‌های مختلف کشور (برای افزایش تعمیم‌پذیری یافته‌ها، و داشتن نقشه راه برای برگزاری کارگاه‌های آموزشی در آینده، این پژوهش در مناطق دیگر نیز انجام شود).

۳. به دلیل محدودیت‌های پرسشنامه بهتر است از روش‌های دیگر مانند مصاحبه نیز استفاده گردد. محقق در هنگام اجرای با محدودیت‌های پرسشنامه (بسته بودن سؤال‌های پرسشنامه، دیده نشدن نظر فراگیران در مورد سؤال‌ها و...) با انجام مصاحبه با فراگیران و در صورتی‌که بتوان با استادان کارگاه‌های آموزشی و مسئولان مستقیم فراگیران، معایب پرسشنامه کمتر می‌شود و تحقیق جامع‌تری خواهیم داشت.

۴. در طراحی کارگاه‌های آموزشی قبل از هر چیز نیازسنجی دقیق صورت پذیرد.

۵. بررسی رابطه فرآیند آموزش (نیازسنجی- محتوا- ارزشیابی) کارگاه‌های آموزشی انجمن با اثربخشی آنها از نظر کتابداران.

کتابنامه

ابطحی، سیدحسین (۱۳۷۹). *ارزشیابی برنامه آموزشی، مجموعه مقالات سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی کشور*. تهران: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی کشور.

ابطحی، سیدحسین (۱۳۸۱). *مدیریت منابع انسانی*. تهران: مؤسسه تحقیقات و آموزش مدیریت.

ابطحی، حسین؛ پیدایی، میر شجیل (۱۳۸۲). *شیوه‌های نوین ارزیابی اثربخشی دوره‌های آموزشی در سازمان‌ها*. *مدیریت و توسعه*، ۱۸، ۴۰-۵۱.

ابطحی، سیدحسین (۱۳۸۳). *آموزش و بهسازی منابع انسانی*. نشر موسسه مطالعات و برنامه‌ریزی آموزشی سازمان گسترش و نو سازی صنایع ایران.

امیری، مجتبی؛ شاه‌محمدی، مرضیه (۱۳۸۹). بررسی میزان اثربخشی نظام آموزش کارکنان شهرداری کرج «با رویکرد توانمندسازی». مدیریت شهری،۸ (۲۶)، ۹۳-۱۰۶.

اردلان، رضا (۱۳۷۳). *بررسی ضرورت آموزش ضمن خدمت کتابداران در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های تابعه وزارت فرهنگ و آموزش عالی ایران*. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد. دانشگاه تربیت مدرس.

اسدی‌کیا، فرناز (۱۳۷۴). *بررسی وضعیت آموزش‌های ضمن خدمت کتابداری در شهر تهران*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تهران.

بازرگان، عباس (۱۳۸۰). *ارزشیابی آموزشی: مفاهیم، الگوها و فرایند عملیاتی*. تهران: انتشارات سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، ۱۳۸۰.

بازرگان، عباس (۱۳۹۰). *ارزشیابی آموزشی*. چاپ نهم. تهران: انتشارات سمت.

پریرخ، مهری؛ ارسطوپور، شعله؛ نادری، رامین (۱۳۹۰). *اثربخشی کارگاه‌های آموزشی سواد اطلاعاتی برای دانشجویان تحصیلات تکمیلی: پژوهشی با رویکرد زمینه‌گرا*. پژوهش‌نامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، (۱)۲، ۲۰۱-۲۲۴.

توکلی، ثامنه (۱۳۸۸). ضرورت ارزشیابی دوره‌های آموزشی ضمن خدمت در کتابخانه‌ها، رویکردی اثربخش در مدیریت منابع انسانی. *نشریه الکترونیکی سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی*، ۱(۲۵)، ۴-۳۱.

توکلی، ثامنه (۱۳۸۸). *ارزیابی اثربخشی دوره‌های آموزشی کوتاه‌مدت ویژه کتابداران کتابخانه‌های آستان قدس رضوی براساس مدل کرک پاتریک (از دیدگاه مدیران و فراگیران)*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری. دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.

جلیلوند، طاهره (۱۳۹۰). *ارزشیابی اثربخشی دوره‌های آموزشی اختصاصی ضمن خدمت تقریرنویسان قوه قضائیه در شهر تهران*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی.

خراسانی، اباصلت؛ حسن‌زاده بارانی‌کرد، سودابه (۱۳۸۶). *راهبردها و استراتژی‌های نیازسنجی آموزشی*. تهران: مرکز

آموزش و تحقیقات صنعتی ایران.

دعائی، حبیب‌الله (۱۳۷۷). *مدیریت منابع انسانی*، مشهد: بی‌نا.

رضائی‌فورگ، منیره (۱۳۹۱). *اثربخشی ارزشیابی دانشجویان از تدریس اعضای هیأت‌علمی دانشگاه بیرجند با رویکرد مدل کرک پاتریک*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی. دانشگاه بیرجند، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی.

زارعی، مرتضی (۱۳۸۹). *ارزشیابی اثربخشی دوره آموزشی بدوخدمت مرکز تربیت معلم علامه طباطبایی شهرستان بوشهر براساس مدل کرک پاتریک در سال تحصیلی ۸۶–۸۸*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه علامه طباطبایی.

شجاع، کلثومه (۱۳۹۰). *ارزشیابی اثربخشی برنامه‌های آموزش ضمن خدمت کارکنان دانشگاه فردوسی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی. دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی.

شریعتمداری، مهدی (۱۳۸۳). *نظریه‌ها و الگوهای بازآموزی منابع انسانی*. تهران: یکان.

صباغیان، زهرا؛ میرمعینی لیلا سادات (۱۳۸۳). *اثربخشی کارگاه‌های آموزشی: مطالعه‌ای موردی. فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی*، ۱۰ (۳)، ۱–۲۷.

صدری، صدرالدین (۱۳۸۳). *نظام آموزش کارکنان دولت*. تهران: معاونت توسعه مدیریت و سرمایه نیروی انسانی سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.

فرجی، معصومه (۱۳۹۰). *ارزشیابی دوره آموزش ضمن خدمت تولید محتوای الکترونیکی و ابزارهای آن براساس مدل کرک پاتریک*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تربیت معلم تهران. قارلی، زهرا (۱۳۸۸). *ارزشیابی اثربخشی دوره آموزشی شهرداری براساس مدل کرک پاتریک*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه علامه طباطبایی.

کانجیلان، اوما (۱۳۸۰). *توسعه منابع انسانی در علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی از راه دور: چشم‌اندازهایی برای هند*. ترجمه علی حسین قاسمی. ارائه شده در چهل و هشتمین کنگره فید (اتریش: ۲۵–۲۰ اکتبر ۱۹۹۶). زیر نظر حسین غریبی، تهران. مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران. کولائیان، فردین (۱۳۸۸). بررسی نظرات یادگیرندگان و مدرسین در مورد آموزش‌های ضمن خدمت کتابداری و اطلاع‌رسانی مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی بین سال‌های ۱۳۸۳– ۱۳۷۹. *مجله علوم و فناوری اطلاعات*. ۲۴ (۳)، ۱۱۵– ۹۵.

مطلبی‌نژاد، علیرضا (۱۳۸۹). *ارزشیابی اثربخشی دوره‌های آموزشی کاربردی کامپیوتر کارکنان شرکت ملی نفت تهران بر مبنای مدل کرک پاتریک*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی.

مهجور، سیامک رضا (۱۳۷۴). *ارزشیابی آموزشی، نظریه‌ها، مفاهیم، اصول، الگوها*. تهران: نشر ساسان.

مهدوی‌خواه علی (۱۳۹۰). *ارزشیابی اثربخشی دوره‌های ضمن خدمت فرهنگیان شهر قدس براساس مدل کرک پاتریک به‌منظور ارائه راهکارهایی برای بهبود در سال ۱۳۸*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی آموزشی.

دانشگاه علامه طباطبایی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی.

نظامیان پورجهرمی، زهرا (۱۳۹۰). اثربخشی کار با دستگاه الکتروشوک به پرستاران براساس مدل کرک پاتریک. *آموزش در علوم پزشکی*.۱۱(۸). ۸۹۶-۹۰۲.

Edith, Lai (2010). Getting in step to improve the quality of in-service teacher learning trough mentoring, (EJ.89.3255).*Journal Articles: Professional Developmentin Education,pp.443-469.*

Kirkpatrick, Donald L. (1996). *Evaluating Training Programs*. California: (BK).

Kirkpatrick, Donald.L. (1998). *Evaluating Training Programs the Four Levels*. Second Edition. California: (BK). P: 19-229.

Li zhang, Sha (2003). *Effectiveness of support staff training and development in selected academic libraries in Kansas and Oklahoma*. Amigos Fellowship Final Report. Available online at:www.amigos.org/files/2004-effectiveness.pdf

Pulchino, Joseph Paul (2007). *Usage and value of Kirkpatrick's four levels of training evaluation research report*. *The elearning Guild 68(4).* Retrived 25 Oct 2013 from: www.elerningguid.com/ showfile.cfm